

K O N I N K L I J K E N E D E R L A N D S E
A K A D E M I E V A N W E T E N S C H A P P E N

Bril

van der Sijs, N.; Beelen, H.

published in

Onze Taal

2016

document version

Peer reviewed version

[Link to publication in KNAW Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van der Sijs, N., & Beelen, H. (2016). Bril. *Onze Taal*, 4, 23.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the KNAW public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the KNAW public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

pure@knaw.nl

In de rubriek
'Woordsprong'
maandelijks aan-
dacht voor de
oorsprong van
allerlei woorden.

Bril

Op 1 april verloor Alva zijn bril.' In dit rijmpje, bekend van de geschiedenisles over de Tachtigjarige Oorlog, verwijst *bril* naar Den Briel. Dat die plaatsnaam op deze manier kon worden verbasterd, wijst erop dat het woord *bril* toen, in de zestiende eeuw, allang was ingeburgerd.

De bril is inderdaad al veel eerder uitgevonden, rond 1300, en de naam dook een eeuw later op. Andere talen hebben er andere woorden voor: in het Frans is het *lunettes* ('maantjes'), in het Engels *glasses* ('glazen'), in het Russisch *otsjki* ('oogjes') en in het Zweeds *glasögon* ('glazen ogen'). Alleen het Nederlands en het Duits kennen het woord *bril* (*Brille*). *Bril(le)* is een verkorting van *beril*, een bepaalde halfedelsteen.

Uit geslepen beril werden in de Middeleeuwen kijkvenstertjes gemaakt waarmee de inhoud van relikwieënkasten vergroot kon worden weergegeven, en leesstenen om de letters van handschriften beter leesbaar te maken. Omwille van het gemak werden deze geslepen glazen op den duur in een montuur gevat en op de neus geplaatst.

Via het Latijnse *beryllus* en het Griekse *berullos* stamt het woord

beril (en dus *bril*) af van het Indische woord *veruliya*, dat uiteindelijk teruggaat op de Zuid-Indische stadsnaam Velur (thans Belur), de plek waar de halfedelstenen ooit werden gewonnen. Het hoofdbestanddeel van beril wordt gevormd door

een scheikundig element dat in 1798 werd geïsoleerd, en sindsdien bekendstaat als 'beryllium'.

Op de bril gaan

Aanvankelijk, rond 1300, konden brillenglazen alleen bol worden geslepen; het zou meer dan een eeuw duren voordat men de kunst van het slijpen van holle lenzen onder de knie had. Uit Brugge stamt de allereerste afbeelding van een bril met zulke 'concave' lenzen: het schilderij *Madonna met kanunnik Joris van der Paele* van Jan van Eyck (1436). De leesbril die de knielende kanunnik in de hand houdt, was – behalve een teken van bijziendheid – een symbool van rijkdom en eruditie.

De oudste Nederlandstalige vindplaats van het woord *bril* kan eveneens worden gelokaliseerd in Brugge: "Elc volghet gheerne sijne natueren, Al keki duer den bril" ('Elk volgt graag zijn natuur, al moet je soms kijken met een bril om dat te zien'). Deze wijsheid is te vinden in het Brugse Gruuthuse-handschrift (ca. 1400).

Toen in 1608 te Middelburg de verrekijker werd uitgevonden, werd dit toestel aanvankelijk ook 'bril' genoemd. Om deze te onderscheiden van de gewone bril, sprak men aanvankelijk van een 'nieuwe' of 'lange bril'. Vanaf 1624 kwam het woord *verrekijker* op, een leenvertaling van het in 1611 door Galilei gemunte *telescoop*.

Ook andere voorwerpen waarvan de vorm aan een bril deed denken, werden 'bril' genoemd. Het bekendste voorbeeld is de toiletbril, die al wordt vermeld in het oudste woordenboek van het Nederlands, het *Etymologicum teutonicae linguae* (1599) van de Antwerpse lexicograaf Kiliaan. Als tweede betekenis van *bril* noemt hij 'sedes latrinae perforata': een wc-zit met een gat. Hier ligt ook de oorsprong van de uitdrukking *op de bril gaan*.

Roze bril

Betekenisuitbreiding vond ook plaats in overdrachtelijke zin. Eind zestiende eeuw vroeg Dirck Volckertsz. Coornhert, de bekende voorvechter van godsdienstvrijheid en verdraagzaamheid, zich af: "brengh elc, hy zy Catholijck of anders, wie hy wil, niet selve syn eygen brille (ic meyne [= bedoel] veroude opinie ende stercke impressie) met hem?" En hij vervolgt: "Is dese brille root, groen, geel ofte blaeu, al 'tgunt [= hetgeen] dat daer deur ghesien wordt, sal seker schijnen moeten in zijn ooghen van sodanigen verwen [= kleur] te zijn als sijnen brille is, al waren oock de dingen die hy siet contrarie [= heel anders] van verwe." Coornhert moest de beeldspraak nog toelichten, maar een halve eeuw later was de uitdrukking *iets door een gekleurde bril zien* algemeen verbreid. In 1645 schreef de dichter Jacob Westerbeaen smalend over Vondel: "Hy ziet nu niet als [= uitsluitend] door geverwde brillen."

Sinds eind negentiende eeuw spreken we van 'door een roze bril kijken' wanneer iemand de zaken uitsluitend van de gunstige kant bekijkt. Met Coornhert en Westerbeaen voor ogen hoeven we niet letterlijk aan roze (zonne)brillen te denken. De kleur roze staat hier voor optimisme. De zegswijze is vermoedelijk ontleend aan een van onze buurtalen; in het Engels (*rose coloured glasses*) en het Frans (*lunettes roses*) waren soortgelijke figuurlijke uitdrukkingen al eerder, rond 1840, in omloop.

Ook zonder kleur is het overdrachtelijk gebruik van het woord *bril* in de zin van 'zienswijze, perspectief' populair. Denk aan recente boektitels als *De bril van Darwin* (Mark Nelissen, 2000), *De bril van God* (Maarten 't Hart, 2002), en, jawel, *Door de bril van de taal* (Guy Deutscher, 2012). <

De brillenapostel van Conrad von Soest: vroege afbeelding van een bril.

